

УДК 378.091.212-056.24

*Алла Войтовська,
викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Висвітлено основні проблеми навчання, виховання та соціалізації студентів з інвалідністю, окремо хлопців та дівчат. Здійснено аналіз ставлення здорових студентів до студентства з інвалідністю на прикладі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Доведено, що студенти УДПУ ім. П. Тичини готові допомогти студентам з інвалідністю та знають практично усе про них. Підкреслено важливість системи супроводу навчання та виховання студентів з інвалідністю, яка охоплює та враховує всі основні моменти, які викликають труднощі у даній категорії при отриманні освітніх послуг.

Ключові слова: *студенти з інвалідністю, студентство, освіта, проблеми соціалізації, нозології, навчання, виховання, освіта, суспільство.*

Освещены основные проблемы обучения, воспитания и социализации студентов с инвалидностью, отдельно ребят и девушек. Осуществлено анализ отношения здоровых студентов к студенчеству с инвалидностью на примере Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины. Доказано, что студенты УГПУ им. П. Тычины готовы помочь студентам с инвалидностью и знают практически все о них. Подчеркнута важность системы сопровождения обучения и воспитания студентов с инвалидностью, которая охватывает и учитывает все основные моменты, которые вызывают трудности в данной категории при получении образовательных услуг.

Ключевые слова : *студенты с инвалидностью, студенчество, образование, проблемы социализации, нозологии, обучение, воспитание, образование, общество. for example USPU name Pavlo Tychyuna*

The basic problem of training, education and socialization of students with disabilities, boys and girls separately. Determined that the gender factor as the most important experiences of students with disabilities. The aspects of motherhood students with special needs. Indicated that students with disabilities can not always grasp the nuances of human relationships. The analysis of the ratio of healthy students for students with disabilities for example Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyuna. Proved that students USPU Pavlo Tychyuna ready to help students with disabilities and knows almost

everything about them. It is noted that in Ukraine people with special needs in wheelchairs generally denied social activities. Emphasized the importance of system support training and education of students with disabilities, which includes and takes into account all the main points, causing difficulty in this category in obtaining educational services.

Key words: *students with disabilities, students, education, socialization problems, nosology, education, education, education and society.*

Для переважної більшості юнаків і дівчат з інвалідністю потреби вступу до вищого навчального закладу і початок навчання стають першим дієвим кроком у напрямку соціальної інтеграції. Водночас подібний досвід не завжди позитивний. Насамперед це пов'язано з неготовністю сучасної вітчизняної вузівської системи до створення оптимальних умов для навчальної діяльності студентів цієї категорії. Організація різних форм інтегрованого навчання студентів з інвалідністю з урахуванням їхніх нозологій, індивідуальних особливостей та потреб, можливостей буде сприяти професійному та соціальному становленню молоді цієї категорії, а також їх адаптації в соціальному та освітньому просторі.

Підтримка навчання студентів з особливими потребами здійснюється в усіх розвинених країнах світу відповідно до Всесвітньої програми дій відносно інвалідів і Стандартних правил забезпечення рівних можливостей інвалідів.

Численні соціологічні дослідження свідчать про те, що вища освіта входить в десятку цінностей, найбільш важливих для молоді. Для осіб з функціональними обмеженнями здоров'я отримання вищої освіти, престижної спеціальності, гідно оплачуваної праці (чому сприяє вища освіта) є чи не єдиною можливістю подолати стан відчуження, соціальної ексклюзії, в якому вони опинилися за об'єктивних умов, пов'язаних зі станом здоров'я [1, с. 123]. Тим більше, як зазначають науковці, «збільшення цінності університетської освіти і знань, перетворення їх із необов'язкового елемента соціально-економічного життя суспільства в його базову складову – важлива тенденція сучасності» [4, с. 356] для всіх членів суспільства, в тому числі для осіб з особливими потребами.

Сучасні дослідження К. Кольченко, Г. Нікуліної, П. Таланчука та ін. засвідчили, що інтеграція студентів з інвалідністю у ВНЗ вимагає взаємної адаптації обох сторін: студентів, які здобули середню освіту у спеціальних школах, до нових умов навчання в змішаному середовищі і навчального закладу до потреб студентів з інвалідністю у спеціальних технологіях та засобах навчання, педагогічному, психологічному та соціальному патронаті [3, с. 8]. Актуальним проблемам навчання студентів з інвалідністю присвячені праці вітчизняних (Л. Виготський, О. Гончаров, В. Кікоть, М. Лісіна, В. Петровський, Т. Серета, О. Симоненко, А. Фурман) та зарубіжних (Е. Еріксон, Д. Клаузен, З. Фройд та ін.) учених. В окремих

психологічних дослідженнях вирішуються завдання адаптації молоді до навчання у ВНЗ (О. Борисенко, А. Захарова, В. Кан-Калік, Т. Каткова, М. Левченко, О. Мороз, В. Штифурак та ін.). Проблеми інтеграції молоді з особливими потребами спостерігаються в дослідженнях А. Іпатова, Л. Калмикової, В. Лехан, Л. Середюк, В. Шиян та ін.

24 вересня 2008 року Президент України підписав Конвенцію ООН про права інвалідів, тим самим підтвердивши статус України як соціально спрямованої країни. Виходячи з цього, наша держава повинна забезпечити особам з інвалідністю реалізацію їхніх прав на рівні з іншими громадянами, зокрема – право на освіту. Але, нажаль, реалії сьогодення досить далекі від положень Конвенції про права інвалідів, так як досить велика їх кількість у кращому випадку здобуває освіту вдома або у спеціалізованому закладі, а у гіршому – отримує знання, які з великою натяжкою можна назвати поверхневими. У зв'язку з цим, для якісного навчання молоді с обмеженими можливостями необхідно організувати систему соціальної та освітньої інтеграції.

Тому метою статті є схарактеризувати аспекти проблем навчання та виховання студентської молоді з інвалідністю в умовах ВНЗ та дослідити ставлення студентів до зазначеної категорії (на прикладі УДПУ імені Павла Тичини).

Студенти з особливими потребами на 50 % позбавлені можливостей освіти, сексуального самовираження та шансів стати батьками. Оскільки батьківство зазвичай сприймається суспільством як найвище людське досягнення, студенти з інвалідністю не можуть реалізувати себе через суспільні установки, державну політику та культурні норми, які підтримують дані стереотипи. У світі, де прославляється «тілесна краса» – молоде атлетичне тіло, студенти з особливими потребами відчують особливу дискримінацію. Їм залишається переживати супроводжуючі їх почуття втрати, смутку і страждання, асоційовані з особистою невдачею [3, с. 45]. Крім того, вони відчують сильну дискримінацію у трудовій та сімейній сферах. У світовому масштабі вони найчастіше виявляються на найменш бажаних робочих місцях з низькою оплатою праці і стають бідними серед бідних. Студентки з особливими потребами, так само більшою мірою, ніж здорові, піддаються насильству, будь то фізичне, емоційне чи сексуальне.

Однак, обрана категорія студентів також потребує соціалізації в академічні групи, студентське товариство, навчально-виховний процес, соціальне оточення.

Відомо, що у студентів з обмеженими можливостями відзначаються різні порушення в розвитку особистості, що зумовлюють складнощі при форсуванні соціальних зв'язків і відносин. Студенти з інвалідністю є групою ризику у зв'язку з недостатніми здібностями до повноцінного розуміння і засвоєння соціальних норм і еталонів взаємин, у тому числі і

статевро-рольових.

На межі тисячоліть світова спільнота усвідомила необхідність усунення найбільш кричущих нерівностей у глобальному розвитку людства, зокрема, у сфері освіти, оскільки, з одного боку, її доступність та якість значною мірою визначає все подальше життя людини, з іншого ж боку, саме в цій сфері формується й виховується інтелектуальна еліта нації, представники та представниці якої визначатимуть завтрашній поступ суспільства: розроблятимуть закони, прийматимуть рішення, розподілятимуть ресурси, розвиватимуть всі сфери економіки, будуть виховувати наступне покоління. Освіта, як одна з найважливіших інституцій суспільства, весь час змінюється разом із ним. У ст. 53 Конституції закріплене право кожного на освіту. Впродовж останніх років ведеться розмова та впроваджуються кроки щодо реалізації в державі інклюзивної освіти, де кожна дитина з інвалідністю має змогу разом з іншими дітьми відвідувати дитячий садок, школу, нарівні із іншими здобувати якісну середню та вищу освіту. Проте, незважаючи на пошук роботи із запровадження інклюзивної освіти й певні успіхи на цьому шляху, є чимало перешкод для

її успішного розвитку. Головним негативним чинником є брак фінансування інклюзивної освіти. Окремого фінансування освіти для дітей з особливими потребами немає і його не закладено в бюджет. Унаслідок цього постає проблема недостатнього матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчальних закладів.

Таким чином, набуває актуальності соціально-педагогічна підтримка молоді з особливими потребами в процесі навчання та виховання в умовах вищого навчального закладу.

З одного боку, суспільство відмовляє студентам з інвалідністю у статевому вираженні, і найпростіша ілюстрація того – це знаки на туалетах у громадських установах на Заході. Відмітимо, що в Україні людям з особливими освітніми потребами на візках взагалі відмовлено у громадській діяльності, зважаючи на велику кількість фізичних бар'єрів, відсутність спеціально обладнаного транспорту, в'їздів у будівлі, ліфтів та місць громадського користування [5, с. 56].

Молодь з особливими потребами далеко не завжди може вловити нюанси людських відносин, сприймає інших людей дещо узагальнено, оцінюючи їх на підставі лише деяких моральних якостей – доброти, чуйності тощо. Приналежність до групи людей з обмеженими можливостями зовсім не означає, що інші члени цієї групи будуть налаштовані до них позитивно. Досвід роботи громадських організацій інвалідів доводить, що особи з особливими потребами воліють об'єднуватися з людьми, які мають ідентичні захворювання, і негативно ставляться до інших. Одним із головних показників соціально-психологічної соціалізації осіб з обмеженими можливостями є їхнє ставлення до власного життя [2, с. 59].

Студенти з особливими потребами мають певні проблеми, які сформувалися в попередні періоди життя і навчання молодих людей та суттєво впливають не тільки на їхню пізнавальну активність, а й на інтеграцію в освітнє середовище. Серед них: прогалини в знаннях; труднощі у подоланні бар'єрності навколишнього середовища, зокрема освітнього; труднощі у сприйнятті навчального матеріалу у загальноприйнятому вигляді; знижена працездатність, підвищена втомлюваність та виснажливність, порушення концентрації уваги; підвищена вразливість до інфекційних захворювань і в зв'язку з цим проблеми з відвідуванням занять; низький рівень фізичної підготовки; дефіцит комунікабельності; недостатня орієнтація в соціумі, низька соціальна активність; звичка до невимогливого, поблажливого ставлення, завищені уявлення про свої можливості; низький рівень мотивації досягнення мети, відчуття втрати майбутнього; низький рівень самоактуалізації, нерішучість, переважання інтровертності поведінки; низька самооцінка, нерозвиненість самоконтролю, підвищена тривожність, вразливість, емоційна нестійкість, депресивні стани та багато іншого.

Гендер виступає найважливішим чинником переживання студентів з особливими освітніми потребами (особливо студенток), про що свідчать такі факти зі статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я:

- 1) студентки з особливими потребами становлять соціальну групу з найнижчим рівнем життя;
- 2) студентки з інвалідністю часто зазнають жорстокої (фізичної, сексуальної, емоційної) експлуатації;
- 3) в Україні студентки з особливими потребами практично не представлені серед студентів ВНЗ, а серед дорослих жінок-інвалідів практично 90% безробітних;
- 4) спеціалісти, що працюють з цією категорією студентів, отримують низьку зарплату;
- 5) академічне співтовариство, включаючи представників феміністських напрямків, не цікавиться питаннями інвалідності, а в соціальній політиці у відношенні до осіб з інвалідністю ігноруються гендерні аспекти.

Стереотипні образи жіночності та інвалідності як пасивності, поєднуючись один з одним, лише підсилюють патріархальний вигляд конвенціональної фемінності, пропонуючи асоціації з жалістю, безглуздою трагедією, болем, святістю. Незважаючи на те, що демографічна реальність характеризується переважанням серед осіб з інвалідністю жінок, подібні репрезентації дуже рідкісні і переважно негативні: випускниці дівчата-студентки з особливими потребами вважаються неадекватними як для економічного виробництва (традиційно більш відповідного для чоловіків, ніж для жінок), так і для традиційно жіночих репродуктивних ролей. Саме цей конфлікт потрапляє в центр уваги масової культури, що апелює до іміджу інвалідності в пошуках метафори слабкості, залежності,

вразливості, втрати мужності. Також потрібно врахувати проблеми аспекту материнства, на нашу думку, через активізацію соціального розвитку студентської жіночої молоді, який включає гендерний аспект, можна створити сприятливі умови для формування культури материнства, що виявляється в прийнятті материнства як цінності водночас із усвідомленням соціальної позиції в суспільстві. Можемо виокремити такі завдання виховання в соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу: формувати стійкі позитивні ціннісні орієнтації студентської жіночої молоді щодо материнства водночас із засвоєнням інших соціальних ролей; популяризувати цінності материнського та родинного виховання; формувати повагу до жінки-матері в суспільній свідомості та соціальних відносинах; формувати ставлення до материнського призначення як до відповідального соціального завдання, стимулювати соціальну активність та відповідальність; ознайомлювати з міжнародною та вітчизняною законодавчою базою захисту прав жінок, з документами, що сприяють захисту материнства та дитинства в Україні; інформувати про заходи щодо соціальної підтримки материнства в соціумі та можливі наслідки девіантних проявів материнства; відтворювати досвід кращих українських народних традицій щодо виховання жінок узагалі і майбутніх матерів зокрема; сприяти профілактиці раннього соціального сирітства, небайдужого ставлення до всіх дітей у соціумі; формувати настанови в напрямі гендерної паритетної рівноваги та партнерства між жінками і чоловіками в усіх сферах життя; сприяти гуманізації відносин у студентському середовищі.

Хлопці -студенти з особливими потребами, чинячи опір стигмі інвалідності, все ж можуть придбати очікуваний статус, якому відповідатимуть владні соціальні ролі, тоді як студентки в багатьох випадках позбавлені такої можливості. Життєва реальність хлопців-студентів з інвалідністю часом дуже відрізняється від стереотипних репрезентацій. Тут варто говорити не тільки про відмінність інтелектуальних і фізичних характеристик хлопців, але й про те, що ці характеристики часто пов'язані з додатковими потребами, наприклад, ресурсами незалежного життя. Хлопці в процесі соціалізації зустрічають із численними проблемами, в першу чергу пов'язаними з визнанням в оточенні однолітків, з лідерством, суперництвом тощо. Чоловік, не реалізований у сфері лідерства, вважається менш компетентним, ніж чоловік з високим статусом, інколи навіть – невдахою. Ця думка нерідко тисне на свідомість студентів з інвалідністю, змушує відмовлятися від покликання на користь сходження щаблями влади. Для хлопців прагнення відповідати взірцям маскулінності є не стільки внутрішньою потребою, скільки суспільною нормою, і невідповідність їй спричиняє більш критичне ставлення до хлопців, ніж для дівчат невідповідність стандартам фемінності.

Для того щоб чітко розуміти чи готові студенти допомогти соціалізуватись студентам з інвалідністю ми провели дослідження на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та визначили реальне ставлення студентської молоді до студентів з інвалідністю.

Проведене анкетування дозволило визначити чи взагалі студентська молодь знає, хто такі студенти з інвалідністю, ми отримали наступні результати: 90% – так, 7% – ні, 3% – хотів(ла) б знати.

Також встановлено, що 73% студентам вистачає інформації про студентів з інвалідністю, 18% – хотіли б знати більше і 9% – не вистачає інформації.

Результати опитування свідчать про те, що 47% студентів-респондентів добре відносяться до студентів з обмеженими можливостями, 44% вказали, що їм шкода студентів з інвалідністю і 9% – байдуже ставляться до них. При цьому на питання «У якому навчальному закладі краще було б навчатися студентам з обмеженими можливостями» студенти зазначили: 53% – у спеціальних, 42% – у звичайних, 5% – вдома.

55% опитаних студентів поставляться добре до того, щоб студенти з інвалідністю були одногрупниками, 32% – байдуже, 3% – негативно, 10% студентів ще не визначились. І відповідно, 84% студентської молоді будуть спілкуватись із студентами з інвалідністю, а 26% – не знають.

У 43% опитаних респондентів є друзі серед студентів з особливими потребами.

Нажаль, майже усі студенти – 91%, які брали участь в дослідженні, вважають, що в університеті не створені умови для навчання та виховання студентів з інвалідністю. Зате, майже усі знають, що існує Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів» у якому студенти з інвалідністю можуть спілкуватися окремо від них.

Серед позитивних рис особистості, що притаманні студентам з обмеженими можливостями, студенти-респонденти вказали: доброзичливість, наполегливість у досягненні мети, терпіння, простота, відкритість, щирість, працьовитість, цілеспрямованість, старанність, відповідальність, цілеспрямованість, чесність, життєрадісність, дружелюбність; серед негативних – недовіру до інших, жалісливість, заздрість, брак ініціативи, вразливість, нервовість, замкненість у собі, сором'язливість.

94% студентства вважають, що потрібно створювати умови для навчання та виховання студентів з інвалідністю.

Виходячи із вище написаного, ми з'ясували, що студенти УДПУ ім. П. Тичини готові допомогти студентам з інвалідністю та знають практично усе про них.

Ставлення здорових студентів до студентів з інвалідністю можна назвати амбівалентним: з одного боку вони сприймаються як такі, що відрізняються в гірший бік та як такі, що позбавлені багатьох

можливостей. Це породжує як неприйняття нездорових співгромадян іншими членами суспільства, так і співчуття стосовно них, але в цілому відмічається неготовність багатьох здорових до тісного контакту з особами з особливими потребами та до ситуацій, що дають змогу їм реалізувати свої можливості нарівні з усіма. У багатьох з них не вистачає соціальних навичок, уміння виразити себе у спілкуванні з оточуючими.

Дослідження ринку праці показали, що на сьогоднішній день серед людей з інвалідністю випускники вищих навчальних закладів мають 80% більше шансів знайти роботу, ніж люди без вищої освіти [6, с. 147]. За даними Міністерства освіти і науки України чисельність осіб з інвалідністю, які навчались у вищих навчальних закладах України III–IV рівня акредитації, поступово збільшується.

Система супроводу навчання та виховання студентів з інвалідністю охоплює та враховує всі основні моменти, які викликають труднощі у даній категорії при отриманні освітніх послуг та потребує наймасштабнішого втілення у практику ВНЗ. Незважаючи на посилену увагу державної влади, науковців, громадської спільноти до соціалізації молоді з інвалідністю існує низка суперечностей, що вимагають свого вивчення і пошуку шляхів вирішення.

Зокрема:

- збільшення кількості студентів з обмеженими можливостями у вишах України та не розробленість концептуальних моделей їх соціально-педагогічної підтримки;

- необхідність реалізації сучасних підходів щодо організації соціально-педагогічної підтримки студентів з інвалідністю та відсутність розроблених методик їхньої соціально-педагогічної реабілітації протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі;

- необхідність професійного здійснення соціально-педагогічної роботи зі студентами з особливими потребами та відсутність спеціалізованого структурного підрозділу в університеті, метою діяльності якого є сприяння адаптації та інтеграції студентів до освітнього та соціального середовища;

- необхідність інтеграції студентів з особливими потребами у навчально-виховний соціум і недостатня увага вітчизняних вишів на реалізацію індивідуально-творчого розвитку особистості студента з інвалідністю.

Ми вважаємо за доцільне в подальшому розробити програму підготовки педагогічних працівників до роботи з такою категорією студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дікова-Фаворська О. М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я // Сучасні суспільні

- проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. X. Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». – Донецьк: ДонДУУ, 2015. – 324 с.
2. Калмикова Л. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції дітей та молоді з особливими потребами в освітніх закладах // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. – № 3 (5). – К. : Університет «Україна», 2014. – 226 с.
 3. Основи інклюзивної освіти: навч. метод. посіб. / МОНмолодьспорту України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : [А.С.К.], 2012. – 308 с.
 4. Середюк Л. З. Психологічний захист і адаптація студентів з інвалідністю у ВНЗ // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. – № 3 (5). – К. : Університет «Україна», 2015. – 347 с.
 5. Таланчук П. М., Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навчально-методичний посібник / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 289 с.
 6. Хижняк Л. М. Проблемні поля на ринку праці і ринку освітніх послуг: оптимізація управління // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. X. Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». – Донецьк : ДонДУУ, 2015. – 361 с.